

ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

У статті розкривається значення літературно-текстового матеріалу з творів Лесі Українки під час вивчення української мови, який сприяє збагаченню мовної культури учнів, розвитку їх образного мислення, відчуття стилю, а також активізації творчих літературних здібностей школярів.

Вивчення мови з опорою на літературний текстовий матеріал сприяє збагаченню мовної культури учнів, розвитку їхнього образного мислення, відчуття стилю, а також активізації творчих літературних здібностей школярів.

Використання творів Лесі Українки у процесі вивчення певних граматичних понять, явищ, категорій вносить у процес пізнання ті стимули, які роблять його емоційно насиченим.

Відомо, що лексичне значення слова пов'язане з предметом, явищем, дією, ознакою тощо. Звичні нам слова, наприклад, вогонь, зоря, весна в художньому тексті набувають нового образного змісту ("досвітні вогні", "зоря надії", "весна тривоги" тощо). З допомогою подібних слів можуть бути схарактеризовані ті явища життя, які входять далеко за межі лексичного, об'єктивно-звичного значення названих слів.

Звернемося до тексту уривка поезії "Досвітні вогні" Лесі Українки:

Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні широкії крила.
Погасли вечірні вогні,
Усі спочивають у сні.
Всіх владарка ніч покорила [1: 48].

Як бачимо, насичення дієслів допомагає глибше розкрити надію поетеси на те, що темна владарка-ніч буде подолана. У тяжкій хвилині, життя поетеси вміє "без надії сподіватись" і несе свій життєвий оптимізм людям. Вона впевнена, що навіть після її смерті "На світі запалає покинутий вогонь" її пісень.

Інший приклад. Яким нецікавим є матеріал з мови про службові слова-сполучники, і як він зразу ж "оживає", якщо учні усвідомлюватимуть їх естетичну функцію, яка може змінюватися залежно від художньої мети. Так, естетичну спрямованість службових слів добре ілюструвати на прикладах використання підрядних сполучників:

Хотіла б я піснею стати
Усюю хвилину ясну,
ЩОБ вільно по світі літати,
ЩОБ вітер розносив луну.

ЩОБ геть аж під ясні зорі
Полинули співом дзвінким,
Пасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким [1: 87]

або:

Де тії струни, де голос потужний,
де теє слово крилате,
ЩОБ заспівали про те лихоліття,
Щастям і горем багате?

ЩОБ понесли все приховане в мурах
геть на просторі майдани,
ЩОБ переклали на людську мову
Пісню, що дзвонять кайдани? [1: 213]

Звернення до літератури на уроках мови розвиває в учнів пізнавальний інтерес.

Такі уроки свідчать, що граматичний матеріал, який розглядається з допомогою художніх текстів, сприймається учнями з більшою цікавістю, ніж тоді, коли аналізуються окремі слова, словосполучення чи речення.

Учні перестають дивитися на мову як на чисто формальний засіб передачі змісту, який мовби сам по собі нічого не виражає. Школярі збагачуються розумінням того, що саме формування змісту кличе до життя відповідні форми мовлення, які і є предметним існуванням змісту твору.

Скажімо, суфікси типу – есенък-, -еньк- прийнято називати суфіксами зменшувально-пестливого значення. Тому й доцільна ілюстрація – текст "Колискової" Лесі Українки:

Місяць ясенесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній-бо час [1: 31].

Тут добре було б розглянути суфікси як словотвірні засоби, що активно впливають на читачке сприймання відповідно до загальної поетичної тональності, авторського задуму. Так, названий суфікс –еньк- використаний і в тексті Л.Українки “Вишеньки”:

Поблискують черешеньки
В листі зелененькім,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким [1:179].

У першому тексті суфікс -есеньк- відтворює любов матері до своєї дитини, У другому тексті суфікс -еньк- виражає тепле, щире, по-материнськи ніжне відношення до дітей, захоплення красою рідної землі.

Так, організовуючи вивчення поезії Лесі Українки “Досвітні огні”, доцільно повторити з учнями визначення синонімів, нагадуючи про їхню роль у художньому тексті, й запропонувати школярам дібрати з поезії групи слів-синонімів, що характеризують події, явища, предмети. Наприклад, до іменника *огні* можна виписати дієслова-синоніми (засвітили, запалили), а синоніми-прикметники відтворюють різні відтінки ночі.

Під час аналізу поезії “Колискова” діти можуть виконати подібне завдання, але дещо складніше – виписати з вірша епітети і дібрати до них синоніми. Наприклад:

місяць яснесенький, (світленький...)
промінь тихесенький (спокійнесенький, негучний...);
Хвилинонька тяжка (важка, нелегка, скрутна...);
годинонька гірка (тяжка, невесела...).

Таке завдання дає можливість побачити, як на уроках мови школярі засвоїли відомості про прикметник, навчилися знаходити в тексті означення, “бачити” їх роль у літературних творах.

На нашу думку, подібні завдання найбільш ефективно розвивають увагу до слова і розуміння його виразно-сміслових відтінків, коли текст, на основі якого вони виконуються, близький, знайомий або певною мірою цікавий учнів.

Тому, як підтверджено практикою, дуже ефективно граматичні явища розглядати на прикладах уже опрацьованих творів. Так, наприклад при вивченні матеріалу про складні речення доцільно використати раніше вивчені поезії Лесі Українки.

Покажемо варіанти роботи з складним реченням на дидактичному матеріалі із творів Лесі Українки.

А. Урок-практикум. Синтаксичний аналіз речень.

Приклад одного тексту й завдань для аналізу.

Ви скажіть своєму пану,
Що заплати не бажаю,
Бо коли я що дарую,
То назад не одбираю [1:319].

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани [1: 320].

1. Виразно прочитайте уривки з поезії, визначте головну думку, тему.
2. Зробіть аналіз складних речень.
3. Поясніть засоби зв'язку й розділові знаки.

Б. Інтегрований урок (українська мова і музична культура). Використання складних речень у поезіях Лесі Українки, покладених на музику (“Стояла я і слухала весну”, “Хотіла б я вийти у чистеє поле”, “Хотіла б я піснею стати”).

В. “Синтаксична олімпіада”.

Завдання олімпіади передбачають: 1. Знаходження головних і другорядних членів речення в таких уривках:

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала,
Весни такої не було й не буде..[1: 89].

Я знаю,
Що серце моє – українське,
В якому вогні засвітились досвітні.
Я – Мавка лісова... і слово
Уста мої німій оживило
І я вчинила диво...
Я збагнула,
Що забуття не суджено мені [2:407].

2. Пригадайте й запишіть строфи з поезії Лесі Українки, які відповідають таким схемам:

а) [-], (...), (...).

б) [...], (...), (...); [...], (...).

3. Лебедина пісня Лесі Українки, її геніальна драма-феєрія “Лісова пісня”, яка здобула всенародне визнання, уособлює не лише красу природи, а й могутні духовні сили народу, його прагнення до волі. Тому, варто було б

використати уривки з драми-феєрії при проведенні синтаксичної олімпіади. Звернемося до тексту Лесі Українки "Лісова пісня":

Не зневажай душі своєї цвіту,
Бо з нього виросло кохання наше!
Той цвіт від папороті чарівніший –
він скарби творить, а не відкриває.
У мене мов зродилось друге серце,
Як я його пізнала. В ту хвилину
Огністе диво сталося...[2:387].

Знайти в тексті складнопідрядні речення, проаналізувати засоби зв'язку між частинами. Накреслити схеми підрядних речень.

Орієнтація під час вивчення мови на літературні тексти дасть змогу, по-перше, показати красу і силу мови, її виражальні особливості, гнучкість та багатство, по-друге, ефективно засвоїти теоретичні й практичні питання, бо тільки в такий спосіб можна пробудити інтерес до мови, поєднувати вивчення граматики з виразним читанням, а отже, розраховувати на свідоме й ефективне засвоєння пропонованого для розгляду матеріалу (теоретичного й практичного).

Вивчення мови на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми сприятиме вихованню уваги до слова, пізнанню слова, збагаченню мовного запасу, формування читача і слухача, розвитку чуття мови, вміння бачити всі відтінки значення слова, вироблення естетичного смаку, розумінню краси слова, глибини його виразності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Леся Українка. Твори у 2 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.1. – 596 с.
2. Леся Українка. Твори у 2 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.2. – 722 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.12.2000 р.

Грибан Г.В. Произведения Леси Украинки на уроках родного языка.

В статье раскрывается значение литературно-текстового материала из произведений Леси Украинки при изучении украинского языка, что способствует обогащению языковой культуры учащихся, развитию их образного мышления, ощущения стиля, а также активизации творческих литературных способностей учащихся.

Hryban H.V. Lesya Ukraïnka's Works at the Lessons of the Mother Tongue.

The article deals with the importance of the literary and textual material taken from Lesya Ukraïnka's works in the process of learning the Ukrainian language to enrich the pupils' language culture, to develop their creative thinking, literary capabilities, feeling of the style.